NICOLAE MOCANU

EPISTOLAR: THEODOR CAPIDAN CĂTRE SEXTIL PUŞCARIU (II*)

4. Primul şi cel mai numeros grupaj, cel din perioada anilor 1908–1915, cum spuneam (partea I, p. 599), acoperă perioada cea mai puțin cunoscută din viața şi activitatea lui Th. Capidan, perioada începuturilor sale; ne aşteptăm, de aceea, să găsim în aceste scrisori răspunsuri la câteva întrebări, care apar pentru momente din tinerețea ştiințifică a viitorului savant aromân. Din păcate, pentru perioada primului război mondial (din care informațiile sunt cu totul lacunare) corespondența de față nu ne ajută cu nimic, neexistând nici o epistolă din anii 1915–1919. Dar câteva scrisori din acest grupaj aduc precizări care certifică date deja ştiute sau bănuite, sau aduc lumină în situații pentru care cunoştințele de până acum nu erau cu totul lămuritoare. Spre exemplu, fără a găsi menționate titluri, într-un PS al unei scrisori din decembrie 1912, găsim confirmarea că „perioada albă" existentă între 1911 şi 1921 în bibliografia lucrărilor lui Th. Capidan realizată de Elisabeta Faiciuc (1979) nu este una în care n-ar fi publicat nimic, ci doar posibilitățile noastre de informare sunt încă limitate. În acel PS, Th. Capidan îi scrie lui S. Puşcariu: „alăturat îți trimet o întâmpinare ce am făcut la nişte jurnale greceşti", iar într-o altă scrisoare din acelaşi an menționează: „Deunăzi am scris la «Adevărul»", iar din alte misive putem deduce că ar fi publicat în această perioadă şi în alte periodice greceşti sau româneşti (mai ales ceea ce am numit „articole de atitudine"). Sau, din scrisoarea datată 18. 03. 1911, aflăm că articolul „cam măricel", cum spune despre *Chestiunea aromânească după Constituție* publicat în „Convorbiri literare", îi fusese cerut de Simion Mehedinți. Date întru totul lămuritoare aflăm în aceste scrisori în ce priveşte perioada petrecută de Th. Capidan la Leipzig şi, mai ales, perioada petrecută în România în timpul studiilor preuniversitare. Acum se poate stabili fără îndoieli nu doar că Th. Capidan a stat la Leipzig patru ani (vezi chiar prima scrisoare, din 19. 11. 1908, în care spune: „după o absență de 4 ani m-am reîntors din nou [sic] la Salonic"), între 1904 (când încă era profesor de limba română la Salonic) şi 1908, ceea ce se ştia, în linii generale, ci avem în scrisoarea din 2 iunie 1909 calendarul întregii perioade pe care Capidan a petrecut-o în România (ceea ce, în cercetările publicate până acum, era aproape total neştiut): 10 ani, adică întreg deceniul ultim al secolului XIX (în 1890–1892 a stat la Bucureşti: „am repetat cl. III şi IV primară la şcoala primară a liceului particular de pe atunci «Codrescu»", apoi a fost trei ani, între 1892 şi 1895, „la Seminarul din Curtea de Argeş", „să mă fac popă", pe urmă din nou la Bucureşti, 5 ani – 1895–1900 –, în care a urmat cursul superior al Seminarului Teologic.

* Prima parte a apărut în *Études romanes*..., p. 597–603.

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

„Peste tot, scrie el în continuare, am stat în Ţară zece ani neîntrerupt şi într-o vârstă când puteam să-mi asimilez bine limba şi să pătrund şi în spiritul ei. Pot spune că sunt singurul macedonean care a stat aşa de mult timp în Ţară şi închis în internat".

Aflăm, apoi, date şi amănunte din strădaniile, adeseori zadarnice, pe care le depune pentru „a-şi face un rost" (la el acasă, în Macedonia, sau în România, la Bucureşti), precum şi alte date din viaţa sa anterioară perioadei de studiu de la Leipzig. Avem, astfel, încă o confirmare a faptului că înainte de a pleca la Leipzig, după întoarcerea din România, a fost profesor de limba română (cursul inferior) la Salonic, precum şi a limbilor pe care le cunoştea la acea vreme: în afară de franceză, germană şi română (împreună cu dialectele aromân (matern) şi meglenoromân (studiat prin anchete în satele meglenite în anii 1907–1909), cunoştea sârba (nu numai cea din cărţi, ci şi graiurile din sate, cum specifică undeva), bulgara, greaca („am învăţat bulgăreşte şi greceşte bine", îi scrie în 26. I. 1914), înţelegea turca şi ştia puţină albaneză (pe care o va învăţa mai bine mai târziu, în cercetările făcute în Albania). Găsim, de asemenea, în aceste scrisori amănunte necunoscute despre cercetările sale asupra meglenoromânilor, dar şi despre încercările de a publica la Academia Română un volum de basme, cântece şi proverbe şi locuţiuni (în ianuarie 1909 avea gata strânse 55 de basme, 14 cântece şi 1 200 de proverbe şi locuţiuni), pentru care îi cere sfaturi lui S. Puşcariu despre cum să organizeze volumul şi cum să gândească cercetările sale asupra meglenoromânilor în ansamblul lor; îi expune lui Sextil Puşcariu planul lucrării, cerându-i şi ajutorul pentru a le putea publica la Academie. În ce-şi propune să facă prin cercetările sale asupra dialectului meglenit, Th. Capidan schiţează, de fapt, metoda şi structura cercetărilor sale viitoare şi a celor asupra aromânilor. Citez doar partea referitoare la lexic:

„[...] lexicul vreau să-l scarmin mai bine, comparând elementul latin cu acelaşi element din celelalte dialecte, apoi pe cel slav, căutând să stabilesc, întâi, ce-i bulgăresc şi ce este vechi slavon, şi apoi voi căuta să stabilesc care din elementele slave coincid cu aceleaşi elemente din dialectul dacoromân şi care cu acelea din dialectul armân. Pentru restul elementelor slave, care nu se găsesc în nici unul din dialectele române, voi căuta să stabilesc care sunt vechi şi care nouă; şi pe cele nouă, mă voi căzni să le determin – dar asta numai dacă îmi va fi cu putinţă – care au fost primite în limbă direct din limba bulgară şi care numai prin intermediul limbei turceşti".

Deocamdată are îndoieli de sine:

„Numai atâta nu pot şti. Am ajuns eu la acea maturitate ştiinţifică ca să mă pot apuca de lucruri aşa de mari pentru mine. Cu alte cuvinte, bin ich der Aufgabe gewachsen?".

La Bucureşti însă, unde se afla deja la începuturile lui martie 1909 spre a-şi completa informaţia la Biblioteca Academiei şi spre a obţine publicarea materialului, după prime promisiuni este nevoit să accepte realitatea tristă că este purtat cu vorba. Decepţia omului şi a cercetătorului este mare, iar cuvintele pe care i le scrie lui S. Puşcariu, amare (21 aprilie 1909):

„[...] amânarea aceasta [Bianu îi spusese că din motive bugetare lucrarea nu va putea fi publicată decât, eventual, în 1910] îmi taie pofta să lucrez mai departe". „Şi pe urmă

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

> este şi o descurajare pentru mine. Cum? Eu mă duc prin Meglen cu zece soldaţi timp aproape de o lună. Cheltuiesc pentru întreţinerea lor şi călătoria mea, pentru ca la urma urmei să fiu întâmpinat cu un „poate”? Şi nu este cine ştie cât material”.

Speranţa îi mai stă doar într-o intervenţie directă a lui Puşcariu:

> „[...] dacă îmi veţi putea veni într-ajutor, vă rog nu neglijaţi să interveniţi pe la cine credeţi de cuviinţă”.

Dar şi aceasta se dovedeşte zadarnică, încât, până la urmă, materialul acesta va forma vol. II din monografia *Meglenoromânii* şi va fi publicat abia în 1928. Şi asemenea amănunte mai există în acest grupaj epistolar.

4.1. Două rămân însă temele care fac ca acest grupaj epistolar să fie de cel mai mare interes. În primul rând, un subiect de pur interes ştiinţific, şi anume începutul colaborării sale la *Dicţionarul limbii române*, greutăţile, neîncrederea, opoziţiile pe care a reuşit, prin muncă stăruitoare şi prin cinste, să le înfrângă pentru a se impune drept colaboratorul cel mai important şi mai valoros, alături de Constantin Lacea, al lui Sextil Puşcariu (vezi 1978, p. 538 ş.a.), unul dintre oamenii de bază ai DA timp de mai multe decenii. În anii aceia, redactorilor de la *Dicţionar* li se cerea – la dorinţa suveranului, regele Carol I, care voia să vadă lucrarea cât mai repede terminată, şi la dorinţa conducerii Academiei, a Comisiei Dicţionarului în primul rând – să accelereze redactarea şi publicarea volumelor. În 1908–1910, secretarul Comisiei era Ion Bianu, iar între membri îi găsim pe Titu Maiorescu, Gr. Tocilescu (o vreme şi vicepreşedinte al Academiei Române), Nicolae Quintescu (urmaş al lui Tocilescu la vicepreşedinţie), Dimitrie Sturdza (secretar general al Academiei Române), Ion Kalinderu (fost preşedinte al Academiei Române) etc. Echipa Dicţionarului era formată din S. Puşcariu (aflat la Universitatea din Cernăuţi), Constantin Lacea (profesor la Braşov), Ion Rădulescu-Pogoneanu şi Dimitrie Evolceanu (la Bucureşti); făcuse parte şi C. Găluşcă, aflat la Halle, de care însă atât Sextil Puşcariu, cât şi Ion Bianu erau nemulţumiţi, aşa încât voiau să-l înlocuiască tocmai cu Th. Capidan. Colaborarea lui Th. Capidan începe de la Tomul I, Partea a II-a, litera *F*. S. Puşcariu (1968, p. 360) „pusese ochiul” pe el în 1907, când l-a cunoscut la Institutul lui G. Weigand de la Leipzig. Dorinţa lui S. Puşcariu era ca acesta, din 1909, când se termina perioada în care Th. Capidan a fost asistent al lui G. Weigand, să devină colaborator la *Dicţionar*, plătit de către Academia Română. Era ceea ce-i convenea şi lui Th. Capidan, care căuta, după terminarea studiilor, să se stabilească undeva. A vrut (mărturiseşte în scrisoarea din 14. III. 1909) să se stabilească în Macedonia, ca revizor şcolar, „numai şi numai să pot vizita comunele aromâneşti, mai mult cu interes ştiinţific”, dar autorităţile refuză şi îi oferă un post de profesor la Bitolia. Th. Capidan nu acceptă, „căci îmi ştiam soarta: era să vegetez şi eu pe lângă atâţi alţi”. Se decide să vină la Bucureşti, „să-mi încerc norocul aici”. Ceea ce i se oferă la Bucureşti e o slujbă de traducător al textelor slave de la Academia Română; „nu este cine ştie ce, scrie în aceeaşi scrisoare, căci voi cataloga traduceri manuscripte, dar, rău cu rău, dar şi mai rău făr de rău”. Atunci îi cere

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

ajutorul lui Sextil Puşcariu, rugându-l să-i pună o vorbă bună, pentru că Ion Bianu nu avea o părere excelentă despre el, deoarece era macedonean („Macedonenii sunt deochiați aici" [= la Bucureşti], scrie Th. Capidan). Dar îi cere, în acelaşi timp, lui Sextil Puşcariu şi să-i găsească ceva de lucru la Cernăuți: „[...] mi-ar conveni cel mai bine să fiu acolo lângă Dvoastră". „Dacă veți reuşi să-mi faceți vreun rost, v-aş rămânea pentru totdeauna recunoscător". Sextil Puşcariu îi răspunde în cursul aceleiaşi luni martie în care îi scrisese Th. Capidan, propunându-i să colaboreze la Dicționarul limbii române, după cum reiese din scrisoarea imediat următoare a lui Th. Capidan.

Scrisorile din cursul anilor 1908–1909 lămuresc deplin ceea ce a urmat. Sintetizând, lucrurile s-au petrecut astfel: Th. Capidan putuse să-şi facă studiile universitare la Leipzig luându-şi un concediu din postul de profesor suplinitor de limbă română (cursul inferior) pe care-l avea la Salonic. Din banii pe care-i primea lunar (90 de franci, precizează el) şi „cu ce mai aveam eu", a reuşit să studieze 4 ani („o duceam bine", spune în scrisoarea din 2 iunie 1909) la G. Weigand. Avea însă obligația ca, la terminarea studiilor, să se pună la dispoziția autorităților şcolare din Macedonia (aflată atunci în Imperiul Otoman). Când s-a întors de la Leipzig, Th. Capidan a cerut un post de revizor didactic, din dorința, în primul rând, de a putea vizita ținuturile locuite de aromâni. Postul îi este refuzat. El a cerut atunci un post de profesor de limba română la Salonic, la Şcoala Comercială, dar îi este refuzat şi acesta şi i se oferă doar un post de profesor la Bitolia. Th. Capidan este hotărât să refuze: „[…] eu nu mă duc [la Bitolia], chiar dacă aş fi expus să rămân pe drumuri", căci, scrie în continuare, „am să-mi pierd timpul degeaba". Cu S. Puşcariu căzuseră de acord să meargă la Cernăuți pentru trei luni, să-şi facă ucenicia sub supravegherea nemediată a maestrului său. Între timp însă, de la Constantinopol i se reaminteşte de datoria pe care o are față de Minister şi i se comunică faptul că i s-a aprobat, totuşi, postul de profesor de limba română la Şcoala Comercială din Salonic. În scrisoarea din care am citat mai sus (02. 06. 1909), Th. Capidan îi explică amănunțit lui S. Puşcariu motivele pentru care trebuie să mai rămână la Salonic încă doi ani: el simte această necesitate nu numai ca pe o obligație oficială, ci şi ca pe o „obligațiune față de chestiunea noastră", adică față de chestiunea aromânească, care luase „o altă întorsătură, mai favorabilă", şi mai ales ca o oportunitate de a studia dialectul meglenit „în toate amănuntele lui" şi de a învăța bine limba albaneză şi turca („mai ales, scrie el, că turceşte înțeleg, iar albanezeşte ştiu fraze prinse de mine copil din conversație"). Soluția propusă şi acceptată de S. Puşcariu este ca acesta să-l primească pentru 2 ani colaborator la *Dicționar* de la Salonic, lucrând adică la Salonic şi mergând câte 2 luni pe an la Cernăuți. Soluția este acceptată de S. Puşcariu, dar lucrurile devin foarte complicate, căci Ion Bianu se opune. I. Bianu nu avea încredere în „colaborarea la distanță", după ce avuseseră o experiență similară eşuată cu Constantin Găluşcă. Opoziția lui I. Bianu este atât de vehementă, încât ajunge să-l suspecteze pe Th. Capidan de lipsă de onestitate; acesta se simte jignit şi este pe punctul să se retragă. Până la urmă, Ioan

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

Bianu, desigur „îmbunat" de Sextil Puşcariu, dar şi de Ion Rădulescu-Pogoneanu şi de D. Evolceanu, care-l sprijineau pe Th. Capidan, promite, democratic, să accepte decizia celorlalți membri ai Comisiei Dicționarului: „[…] dacă ceilalți vor voi, bine". Demersurile sunt complexe şi se întind pe primele 2 luni ale anului 1910; sunt atraşi de partea lui Th. Capidan–S. Puşcariu şi Simion Mehedinți, Ioan Kalinderu şi I. Bogdan, dar cel care are cuvântul decisiv este Titu Maiorescu (aşteptat să se întoarcă în țară din străinătate). Demersurile, pe care le-am sintetizat aici neținând foarte strict cont de ordinea cronologică, se încheie în februarie 1910; „la commedia e finita", cererea se aprobă şi Th. Capidan poate să-i scrie lui S. Puşcariu:

> „Acum vreau să mă pun pe muncă mai serios, ca să vază şi D[l] Bianu că, deşi cu sediul la Salonic, lucrez cu acelaşi spor de muncă, cum aş fi lucrat dacă aş fi fost pe lângă Dvoastră".

Şi:

> „[...] fac orice, numai şi numai să se vadă că, ca om cinstit, asociat cu oameni cinstiți, vreau să lucrez cinstit" (31. 01. 1910).

În acest context începe colaborarea lui Th. Capidan cu S. Puşcariu la DA. Acest început are loc nu în 1910, cum stabileşte D. Macrea (1978; vezi şi Mocanu 2003, p. 169), ci, foarte sigur, în 1909; mai precis, primul stagiu petrecut de Th. Capidan la Cernăuți pe lângă S. Puşcariu începe prin 20 octombrie 1909 şi se termină prin 18 ianuarie 1910. A stat, deci, după program, trei luni, în care S. Puşcariu a fost convins că alegerea sa este cea mai bună.

Bucureştiul însă, chiar în eventualitatea în care Th. Capidan ar fi putut pleca din Salonic înaintea încheierii celor doi ani de „obligație constitutională", nu era pentru el locul în care să trăiască, pe care şi l-ar fi dorit cel mai mult. Între 1890 şi 1900, cum am arătat, a stat în România, şapte din aceşti zece ani trăind în Bucureşti, dar, fiind „închis prin internate", n-a cunoscut viața bucureşteană. A putut vedea însă bine, spune el, în lunile state acum la Bucureşti, „felul cum este organizată societatea [bucureşteană] şi mai ales aceea a dascălilor şi a oamenilor de carte". Ceea ce a înțeles Th. Capidan nu era deloc atrăgător:

> „Credeți-mă, Stimate Domnule Puşcariu, că pretutindeni n-am dat decât de clici şi de fel de fel de tertipuri cu tot soiul de aranjamente de împletituri personale".

Sunt cuvinte scrise acum 113 ani, nu astăzi. Această stare de lucruri, „care n-o să se schimbe aşa uşor", nu-i dă voie să-şi facă iluzii în legătură cu viitorul său la Bucureşti.

Odată rezolvată problema birocratică, colaborarea la dicționar dintre Sextil Puşcariu, aflat la Cernăuți, Th. Capidan, aflat la Salonic, şi I. Bianu şi ceilalți din Comisia Dicționarului, aflați la Bucureşti, decurge fără impedimente. Primeşte în mod regulat (de obicei lunar sau la 2 luni) cutii cu fişe, alteori solicită material nou (20. 04. 1910; 4/17 mai 1910), trimite regulat colile lucrate, asigurându-i pe toți că

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

poşta din Constantinopole este sigură, pentru că nu e poştă grecească, ci austriacă, raportează cum şi cât lucrează (cuvântul *a fi* îl istoveşte – 1/14 august 1910), care este situaţia plăţilor care i s-au făcut, cere explicaţii (despre, de exemplu „cum să socotesc la aflarea paginilor din ALECSANDRI, PIII", în ce ordine să pună derivatele verbale: „în ordine alfabetică sau după însemnare [= sens]" ş.a.). În alte scrisori (24 octombrie 1910, 2 mai 1910 ş.a.) discută probleme lingvistice (etimologia lui *feri*, sensurile lui *ban* şi ale lui *blană* în aromână şi meglenoromână, descoperirea unei nepalatalizate într-un cuvânt dintr-un basm aromânesc, situaţia lui *l'* din limba albaneză, cuvântul *beşlit*, greşit înregistrat în DA, despre cuvântul *calcavură* ş.a.) sau îşi exprimă părerea despre cărţi lingvistice (dicţionarul, de exemplu, etimologic al lui Nicolaidis, despre care şi publică o recenzie în „Convorbiri literare") sau îi dă lui S. Puşcariu informaţii despre cuvinte şi forme gramaticale. Îi dă, de asemenea, informaţii despre prieteni comuni, despre intenţia de a se stabili în Dobrogea nouă (după războaiele balcanice – 26. 05. 1914), este bucuros că a terminat litera *F* şi a trecut la *I–Î*, cere cărţi (mai ales în primele luni, până primeşte cărţile de la Academia Română – abia în 1911 poate scrie: „am primit mai toate cărţile"), exprimându-şi nemulţumirea că nu poate verifica citatele („[…] îmi vine [...] aşa de greu, scrie în 15 februarie 1910, să trec citatele fără să le controlez", încât „lucrez cu o continuă mustrare de conştiinţă) ş.a.m.d. Sunt în această primă tranşă a corespondenţei lui Th. Capidan către S. Puşcariu, ca şi în ultimele scrisori, cele dintre 1945 şi 1948, nenumărate informaţii care, atunci când se va face un istoric complet al *Dicţionarului limbii române*, se vor dovedi extrem de folositoare.

În legătură cu tot ce am arătat până aici despre începuturile colaborării lui Th. Capidan la DA, aş vrea să mai subliniez doar că aceste legături (care au funcţionat, chiar până la începutul războiului mondial (1914), chiar şi în timpul războaielor balcanice (1912–1913), aproape fără piedici), această colaborare avea loc între Theodor Capidan, care se afla la Salonic, în Macedonia (care aparţinea atunci Imperiului Otoman), între Ion Bianu şi Comisia Dicţionarului de la Bucureşti (aflaţi în Regatul României) şi între S. Puşcariu de la Cernăuţi, din Bucovina aflată în Imperiul Austro-Ungar. Fără internet, oare cum ar decurge azi o asemenea colaborare, practic între 2 imperii şi un Regat?

4.2. În al doilea rând, a doua mare temă ce poate fi desprinsă din acest grupaj al corespondenţei primite de Sextil Puşcariu de la Theodor Capidan şi care le face de mare interes priveşte informaţiile pe care le găsim în scrisul lui Th. Capidan referitoare la evenimentele istorice ale epocii şi la viaţa comunităţii căreia îi aparţinea şi el. Sunt de menţionat, în acest sens, scrisorile în care găsim informaţii despre holera care a măcinat şi zona Salonicului în anii 1911–1912 (iată ce scrie în 30 august 1911:

> „[…] cu holera aceasta am tot lăsat să treacă zilele, cu speranţa că va înceta şi-ţi voi putea scrie oarecum mai liniştit. Acum însă ea merge înainte în mod înspăimântător. Ieri am avut 45 de cazuri, dintre care 32 mortale şi cine ştie dacă cu venirea iernii va înceta

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

definitiv. Singurul noroc este că cartierele creştine – mai ales vila[1] în care locuiesc eu – nu sunt contaminate. Mor numai jidani şi turci. Jidanii, din cauza murdăriei, iar turcii din cauza bigotismului. Aceştia din urmă evită să consulte medicii – mai ales dacă pacientele sunt de sexul delicat –, şi astfel că epidemia ia proporţii, printre ei, înspăimântătoare. Mi-e frică că mor şi eu. E drept că am luat măsuri de profilaxie după toate prescripţiile medicale, dar... totuşi mi-e teamă. Şi nu mi-e frică atât de moarte propriu -zis, cât de felul barbar cum serviciul sanitar de aici [îi] tratează pe cei declaraţi ca contaminaţi. Cum s-a declarat un caz, serviciul sanitar îl ia în primire şi, după ce a aşteptat vreo 3–4 ceasuri până când pacientul nu dă semne de scăpare, îl azvârle ca pe un câne într-o groapă plină de var. Să nu crezi, dragă Profesore, că-ţi vorbesc exagerăţii!";

despre această scrisoare trebuie menţionat că este plină de pete, explicate de către Sextil Puşcariu în nota sa ca datorându-se dezinfecţiei la care era supus tot ce venea din zona contaminată) şi mai ales cele în care ni se dau informaţii despre războaiele balcanice. „Acum, pe lângă holeră, a mai venit şi războiul", scrie în 1/14 octombrie 1911. „Numai de drag să stai aici în Turcia", continuă, subliniind însă şi norocul pe care-l are cu faptul că este profesor, pentru că, scrie el: „Toţi creştinii au fost luaţi în armată – afară de dascăli şi preoţi! Dacă mă lua în armată, mă duceam dracului". Sunt zguduitoare rândurile în care se relatează comportarea grecilor faţă de aromâni: pe o fişă (44), spre exemplu, inclusă de Sextil Puşcariu între scrisorile primite spre finele anului 1912 (în timpul primului război balcanic, aşadar), citim:

„Aceşti păcătoşi de greci (dracul să-i ia, căci la toate m-aş fi gândit însă numai la venirea lor până la Salonic nu!) se ţin mult de capul nostru. Ce-au făcut prin regiunea Caraferiei este vai de lume. După ce [i-]au încarcerat pe notabili şi pe dascăli, au închis şcolile şi au prefăcut bis.[ericile] româneşti în biserici greceşti. În Meglenia, la fel. În Epir, şi mai rău. Au omorât oameni, ars case, în fine, au pus groază mare în populaţiunea românească".

Şi mai departe:

„Aici la Salonic nu s-au încercat să facă nimic. Tot focul şi l-au scos în contra turcilor. Dacă ai şti, dragă profesore, câţi inşi au omorât! Mulţi turci s-au prăpădit. Asta auzi la Salonic. Când e vorba de interior, acolo, vai de lume. Sate întregi au fost distruse. – A pierit lume multă".

În opoziţie cu modul în care s-au comportat sârbii în zonele revenite lor:

„Nu tot aşa au procedat sârbii şi bulgarii. În vilaetul Monastir, ocupat de sârbi, reîncepe o nouă viaţă pentru aromâni. Sunt încurajaţi pe toate căile. Aromânii care vin de acolo, ne aduc ştiri foarte îmbucurătoare" (cf. şi scrisoarea din 19. 12. 1912).

Sau (din al doilea război balcanic – scrisoarea din 13. 07. 1913 –) vorbeşte despre „sălbăticia medievală", „barbaria de care sunt capabili bulgarii" faţă de turci, greci şi aromâni, cu exemple concrete:

[1] *Vilă* trebuie înţeles aici cu primul sens din DEX.

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

„În Negrita, şase ore departe de Salonic, toate puţurile au fost găsite pline cu cadavre de femei şi copii. Mulţi din cei rămaşi în viaţă au înnebunit. În fine, vai de lume ce este".

Implicat activ în „chestiunea aromânească", Theodor Capidan face parte din delegaţia Corpului didactic şi bisericesc din Macedonia care a venit la Bucureşti în audienţă la Ministerul de Externe (Titu Maiorescu, atunci) şi la Rege, pentru a sensibiliza România în privinţa situaţiei dascălilor şi preoţilor din Macedonia, odată cu înglobarea acestei provincii în Grecia. Th. Capidan spera, desigur, şi în sprijinul pe care România trebuia să-l acorde aromânilor din Grecia. În timp ce aşteptau să fie primiţi de Ministru şi de Rege, cade guvernul conservator şi vin la putere liberalii, încât Th. Capidan îşi pierde orice speranţă, astfel că ajunge să scrie, la începutul lui 1914:

„Rezultatul demersurilor noastre se poate reduce la un 0 (zero) mare. România şi chestiunea aromânească! Ţi-ai găsit oamenii care să înţeleagă o chestiune aşa de uşoară de priceput şi atât de însemnată pentru ei. Ei nu înţeleg situaţia românilor din Transilvania şi o să o înţeleagă pe a noastră. Un politician mi-a spus că România niciodată nu ne-a socotit pe noi ca pe nişte adevăraţi fraţi ai românilor, ci pur şi simplu ca pe nişte *verişori!* Dacă ne socotesc aşa, atunci au dreptate ca să se joace cu noi subt pretext că ar vrea să facă ceva din noi" (26. I. 1914).

Iar în 26 mai 1914:

„[...] guvernul român, din interese poate mult mai înalte decât acelea de neam pentru poporul din Macedonia ce le-a avut până acuma, este hotărât să lichideze cu cestiunea românească de aici" [= din Grecia].

Toate acestea l-au întărit şi mai mult în hotărârea lui de a pleca din Grecia, dacă nu se schimbă nimic. Cu toate că, în 6. 11. 1913, laudă comportarea oficialităţilor greceşti faţă de aromânii din Macedonia, dar degeaba, căci poporul grec este cel care se dedă mereu la atrocităţi:

„[...] poporul grecesc nu poate pricepe rostul acţiunii noastre. Pentru el este o insultă continuarea acţiunii noastre în Grecia nouă, atunci când Turcia nu mai există. Căci judecă despre propaganda noastră, la fel ca şi despre a lor în vremea turcilor. Fiindcă ei lucrau pentru distrugerea imperiului turcesc, socotesc că şi noi vom lucra pentru distrugerea regatului grec. Trebuie, dragă profesore, să fii în mijlocul lor, să trăieşti şi să vorbeşti cu ei ca să vezi ce mentalitate are acest popor. [...] Venizelos promite, însă poporul nu vrea".

Intelectual lucid, Th. Capidan îşi dă seama care va fi soarta românilor suddunăreni din Peninsula Balcanică, în lipsa autonomiei salvatoare:

„Ce să scriu? Că s-a isprăvit cu noi? [...] Dacă ocupaţiunea actuală va fi să rămână pentru totdeauna, atunci noi, parcelaţi ca vai de lume, ne-am dus pentru totdeauna. Singură *autonomia* ne-ar fi salvat. Dar despre aceasta văd că nu se vorbeşte mai deloc în presa străină. În fine, şi cu noi se va întâmpla ceea ce se întâmplă cu populaţiile condamnate să piară. Istoria îşi urmează drumul ei. S-au dus mavrovlachii, i-au urmat

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)

istroromânii, acuma vine rândul macedoromânilor, care, şi ei, şi-au făcut începutul deznaționalizării cu aromânii din Zapori şi aceia din Tesalia";

şi, în 22 mai 1913: „[...] să-mi ții minte vorba că noi, subt greci, nu vom putea face nimic". Acestea erau previziunile lucide ale lui Th. Capidan despre ce se va întâmpla cu aromânii în „vulcanul Balcanului" (13. 06. 1913). Astăzi putem judeca dreptatea pe care a avut-o.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Études romanes... = Études romanes. Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu. Sous la direction de Dan Octavian Cepraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi. Co-éditeurs: Oana Balaş, Aurora Firța, Anamaria Gebăilă, Melania Stancu, vol. II, Editura Universității din Bucureşti, 2013 (Romanica 16).

Faiciuc 1979 = Elisabeta Faiciuc, *Bibliografia lucrărilor lui Theodor Capidan*, în CL, XXIV, 1979, nr. 2, p. 145–158

Mocanu 2003 = *Începuturile activității ştiințifice şi publicistice a lui Theodor Capidan (1879–1953)*, în *Întâlniri între filologi români şi germani*. Actele colocviului de la Cluj-Napoca, 24–26 mai 2002 – *Deutsches und rumänische Philologen in der Begegnung*. Akten des gleichnamigen Koloquiums in Cluj-Napoca, vom 24.–26. Mai 2002, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2003, p. 167–179.

Puşcariu 1968 = Sextil Puşcariu, *Călare pe două veacuri*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.

Puşcariu 1978 = Sextil Puşcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

EPISTOLARY: THEODOR CAPIDAN TO SEXTIL PUŞCARIU (II)
(*Abstract*)

This second part (the first part was published in *Études romanes...*, p. 597–603) of the correspondence received by Sextil Puşcariu from Theodor Capidan emphasizes data meant to bring light to the years spent by Th. Capidan as G. Weigand's student in Romania and at Leipzig and to the period when Th. Capidan was a professor in Salonic, but especially to the beginning of his collaboration with S. Puşcariu at the *Dictionary of the Romanian Language*, coordinated by the latter under the patronage of the Romanian Academy. Th. Capidan's conffesions are also interesting from the historical point of view as they regard the Balkan wars and the negociations of the time on the so-called "Aromanian issue".

Cuvinte-cheie: *Sextil Puşcariu, Theodor Capidan, corespondență, Academia Română, Dicționarul limbii române, războaiele balcanice, „chestiunea aromânească"*.

Keywords: *Sextil Puşcariu, Theodor Capidan, correspondence, Romanian Academy, Dictionary of the Romanian Language, Balkan wars, "Aromanian issue"*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21
nmocanu@gmail.com

BDD-A13532 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:53:48 UTC)